

Т.А. ЦУВІНА

*Тетяна Андріївна Цувіна, кандидат юридичних наук, доцент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**

ORCID: 0000-0002-5351-1475

ЗВОРОТНА ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У ЧАСІ ТА ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Постановка проблеми. Принцип верховенства права є одним із основоположних принципів права, що визнаються у демократичному суспільстві. Зазначений принцип закріплений у Загальній декларації прав людини, Статуті Ради Європи, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Договорі про Європейський Союз тощо. Одним із елементів принципу верховенства права визнається принцип правової визначеності, який серед іншого вимагає заборони зворотної дії законів у часі. Так, Венеціанська комісія зазначає, що зворотна дія закону у часі суперечить принципів юридичної визначеності, принаймні у кримінальному праві (ст. 7 ЄКПЛ), адже суб'єкти права повинні знати наслідки своєї поведінки; але це також стосується і цивільного та адміністративного права – тією мірою, що негативно впливає на права та законні інтереси осіб¹. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо тлумачення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), в якій він торкається проблеми надання нормативно-правовим актам зворотної дії в часі крізь призму права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних гарантій права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах займалися низка вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема, Л. Вільдхабер, В.В. Комаров, М. Куїджер, Т.М. Нешатаєва, Н.Ю. Сакара, В.В. Сердюк, Л.В. Туманова, О.С. Ткачук та інші, проте спеціального дослідження питання заборони зворотної дії нормативно-правових актів у часі крізь призму права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах не проводилося.

Метою статті є дослідження та аналіз проблеми надання нормативно-правовим актам зворотної дії в часі у практиці ЄСПЛ щодо тлумачення права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, в контексті принципу верховенства права.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Зазначене право отримало назву право на справедливий судовий розгляд та визнається фундаментальним правом особи у демократичному суспільстві. У найбільш загальному вигляді можна говорити про те, що зазначене право складається із таких елементів, як: а) доступ до суду; б) публічність судового розгляду; в) розумний строк судового розгляду; г) незалежний та неупереджений суд, створений на підставі закону; д) справедливість слухання (fair hearing).

Варто зазначити, що концепт «справедливого слухання» (fair hearing) є складним та включає в себе такі елементи, як правова визначеність; рівність сторін та змагальність судового процесу; вмотивованість судових рішень; забезпечення належного виконання судових рішень; усність судових слухань; належне повідомлення про час та місце розгляду справи тощо. У контексті нашого дослідження нас передусім цікавить практика ЄСПЛ щодо такого елементу права на справедливий судовий розгляд, як рівноправність сторін. ЄСПЛ, зокрема, зазначає, що принцип рівноправності сторін передбачає справедливий баланс між сторонами цивільного процесу, який зводиться до того, що у правовому сенсі кожній зі сторін має бути надана можливість викладення її доводів на умовах, які не ставлять її у більш невідгідне становище порівняно з її опонентом². Порушення принципу рівноправності сторін неодноразово визнавалися ЄСПЛ у справах, де одна зі сторін не була належним чином повідомлена про час та місце розгляду справи, внаслідок чого позбавлялася права бути присутньою під час розгляду справи в суді, коли суд необґрунтовано відмовляв одній зі сторін у прийнятті доказів, не повідомляв її про докази, надані іншою стороною у справі, або обмежував у часі для коментування відповідних доказів, на відміну від іншої сторони тощо.

Окремим аспектом зазначеної проблематики є випадки надання нормативно-правовим актам зворотної дії у часі, що також може призвести до дисбалансу прав сторін у цивільному судочинстві. Зокрема, йдеться про випадки втручання законодавця у процес здійснення правосуддя, тобто ситуації, коли під час розгляду

справи у суді приймається певний закон, що має не меті вплив на результати розгляду справи. Крім того, варто згадати випадки, коли після прийняття нормативно-правових актів держави намагалася переглянути судові рішення, що вже набрали законної сили. Ці та інші приклади із практики ЄСПЛ дають змогу подивитися на проблему зворотної дії нормативно-правових актів у часі крізь призму принципу рівноправності сторін у контексті права на справедливий судовий розгляд в цивільному судочинстві, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Втручання законодавця у процес здійснення правосуддя шляхом прийняття законів, що мають зворотню дію у часі, у справах, де однією зі сторін виступає держава. Варто зауважити, що в цивільних справах ЄСПЛ загалом не виключає можливості для законодавця приймати нові ретроспективні положення для регулювання прав, що виникли на основі існуючих законів, проте принцип верховенства права та поняття справедливого судового розгляду, закріплені у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, виключають будь-яке втручання законодавця – окрім як на непереборних підставах загального інтересу (*compelling general interest reason*) – при здійсненні правосуддя, спрямованого на вплив на судовий розгляд справи, стороною у якій є держава³. ЄСПЛ неодноразово визнавав порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ через втручання законодавця у процес відправлення правосуддя шляхом прийняття нормативно-правових актів, які наперед визначають результати справи, що знаходиться на розгляді у суді, і де однією зі сторін виступає держава. Фактично у таких випадках йдеться про непрямий вплив на результати вирішення справи через прийняття нових нормативно-правових положень, на основі яких має вирішуватися справа, що фактично унеможливує ухвалення рішення на користь іншої сторони. У таких випадках ЄСПЛ щоразу має дослідити, наскільки виправданими були зазначені заходи, вжиті законодавцем.

Так, у справі «*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*» заявники подали до суду позов про відшкодування збитків, завданих державою порушенням договору. За ініціативою держави, яка посилялася на наявність арбітражного застереження, ця справа була передана на розгляд арбітражу, що в подальшому частково задовольнив позов заявників. Однак після розгляду справи в арбітражі держава в судовому порядку вимагала скасування його рішення, посиляючись на недійсність відповідного арбітражного застереження, на виконанні якого раніше сама наполягала. Під час розгляду справи в касаційній інстанції було ухвалено закон, відповідно до якого арбітражні угоди, укладені під час воєнного стану, визнавалися недійсними. У зв'язку із зазначеним ЄСПЛ зауважив, що не виникає сумнівів у тому, що втручання законодавця в цю справу мало місце під час провадження у справі, де держава була однією зі сторін. Уряд Греції стверджував, що новий закон був прийнятий демократичним способом та мав на меті виправлення негативних наслідків несправедливих угод, укладених під час воєнного режиму. Проте, на думку ЄСПЛ, навіть така важлива мета не могла переважити принцип верховенства права, а аналіз часу та способу прийняття відповідного закону дає підстави стверджувати про порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ⁴.

Аналогічна ситуація мала місце і у справі «*Topal v. The Republic of Moldova*», в якій ЄСПЛ також визнав порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, адже під час провадження у справі щодо права на пенсію заявника, який у минулому був президентом Гагаузької Республіки, місцеві органи влади Гагаузії скасували закон, яким позивач обґрунтовував свої вимоги, наслідком чого стала відмова у задоволенні позову через його безпідставність. ЄСПЛ у цій справі зазначив, що такі дії законодавчого органу мали вирішальне значення для провадження та зробили подальший розгляд справи в суді безглуздим⁵.

Поряд із тим варто зауважити, що від зазначених випадків слід відрізнити ситуації, коли нормативно-правові акти приймаються до початку судового провадження⁶ або після його завершення, що не розглядається ЄСПЛ як порушення в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ⁷. Цікавим у цьому контексті є рішення у справі «*SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais and Others v. France*»⁸, де заявниками виступали лікарі-рентгенологи, які спільно використовували сканер, а оплата за відповідну процедуру проводилася за рахунок коштів соціального забезпечення. Відповідна процедура за програмою соціального забезпечення мала код «Z 90», однак надалі низкою декретів міністерства відповідна класифікація була змінена на «Z 19», що суттєво знизило розмір її оплати. За результатами розгляду скарг Державна Рада (Conseil d'Etat) скасувала відповідні декрети, на підставі чого заявники вимагали від фондів медичного страхування відшкодування сум, що належали до сплати за період використання неналежного номеру класифікації. Вимога заявників була відхилена фондами, рішення яких підтримали і примирні комісії, звернення до яких було обов'язковою передумовою звернення до суду. У цей час було прийнято закон про фінансування системи соціального забезпечення, яким було змінено відповідну класифікацію, що мало наслідком зменшення оплати. Зазначеному нормативно-правовому акту була надана зворотна дія в часі, адже зі сфери дії закону виключалися лише випадки, за якими були ухвалені рішення судів, що вступили в законну силу, однак не провадження, які тривали. Заявники подали позови до суду, у задоволенні яких було відмовлено через те, що фактичне передбачення на законодавчому рівні відповідних заходів позбавило заявників права на відшкодування. Касаційний суд відхилив касаційні скарги заявників, адже нове положення було введено в закон раніше подачі ними позовів, а, отже, не являло собою втручання держави у розгляд справи, стороною якої вона була, і не призвело до скасування судових рішень, що набрали законної сили. У цій справі ЄСПЛ зазначив, що зі сфери спірного положення закону прямо виключалися випадки, за якими були ухвалені рішення, що набрали законної сили, однак результат спорів, які знаходилися на розгляді у суді в момент вступу в законну силу змін, був наперед вирішений у всіх аспектах, остаточно і зі зворотною силою. Відповідно до законодавства держави-заявники зверталися із попередньою «адміністративною» скаргою до примирних комісій, що було обов'язковим при вирішенні спору, який сто-

сувався соціального забезпечення. Таким чином, на відміну від національного суду, ЄСПЛ вважає, що на момент прийняття закону провадження у справі вже почалося, і предметом спору була саме сплата додаткової винагороди. Нове положення закону утверджувало позицію держави в провадженнях, що тривають, вирішуючи спір по суті та роблячи будь-які наступні позови безрезультатними. Таким чином, нагальна суспільна потреба в таких заходах полягала лише в захисті фінансової рівноваги медичної сфери обов'язкового соціального забезпечення, проте фінансові причини самі по собі недостатні, щоб виправдати подібне законодавче втручання. Будь-яка залежність між фінансовим ризиком, на який посилається держава-відповідач, та провадженнями, що тривають, результат яких був визначений новим прийнятим законом, не встановлена. Таким чином, оспорюваний законодавчий захід, яким остаточно і зі зворотною силою було вирішено по суті спір між заявниками та державою-відповідачем у французьких судах, не була обґрунтована нагальною суспільною потребою, що призвело до порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Втручання законодавця у процес здійснення правосуддя шляхом прийняття законів, що мають зворотну дію у часі, у справах, де держава не є стороною. Варто зазначити, що наведені вище положення практики ЄСПЛ використовуються не лише у справах за позовами, де однією зі сторін є держава, однак і у справах між приватними особами, якщо прийняття нормативно-правового акта та надання йому зворотної дії у часі порушує принцип рівноправності сторін. Так, у справі «*Ducret v. France*» новий закон, прийнятий парламентом, стосувався приватноправових відносин між банками та позичальниками, проте ЄСПЛ у цій справі зауважив, що прийняття цього закону остаточно визначило результати судових розглядів за позовами, де провадження тривало, зробивши безрезультатним будь-яке продовження розгляду справи, і, як наслідок, говорити про рівноправність між двома приватними сторонами неможливо, оскільки держава надала одній з них привілейоване становище, прийнявши відповідний закон⁹.

Разом із тим прийняття загального законодавства, яке може бути несприятливим для заявників, без дійсного наміру вплинути на судове провадження, а, відтак, і наміру порушити принцип верховенства права, не може вважатися порушенням принципу рівності сторін¹⁰.

«Непереборний загальний інтерес» (*compelling general interest*) та обґрунтованість зворотної дії закону у часі. Практика ЄСПЛ щодо тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ передбачає, що зворотна дія закону у часі може бути виправдана причиною непереборного загального інтересу, і у випадку наявності останнього відсутнє порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Так, у справі «*Hôpital local Saint-Pierre d'Oléron and Others v. France*»¹¹ ЄСПЛ дійшов висновку, що законодавче втручання у вигляді внесення змін до закону під час провадження у справі не становило порушення права на справедливий судовий розгляд. У цій справі заявниками були заклади для людей похилого віку («EHPADs»), які подали позови до агентства збору внесків соціального страхування («the URSSAF») з вимогою про відшкодування внесків, зроблених ними як роботодавцями за своїх працівників. Підставою для таких позовів були положення ст. L. 241-10 III Кодексу соціального забезпечення, відповідно до яких помічники на дому звільнялися від зазначених внесків «тією мірою, якою їх послуги надаються в місці проживання осіб, зазначених у параграфі 1 цієї статті». За результатами розгляду справи суди із питань соціального забезпечення зазначили, що винятки поширюються суто на помічників, які працюють вдома у осіб похилого віку, а не на тих, хто працює в спеціалізованих установах, адже останні не можуть кваліфікуватися як дім особи для цілей зазначеної статті. Рішення судів були оскаржені до вищих інстанцій, під час провадження в яких було ухвалено Закон про фонд соціального забезпечення, у секції 14 якого зазначалося, що у відповідній статті Кодексу соціального забезпечення «слова *chez les* [у місці проживання] слід замінити словами *au domicile à usage privatif des* [у приватному житлі]». Як наслідок, суд касаційної інстанції відмовив у задоволенні скарги заявників, зазначивши, що пільги розповсюджуються виключно на осіб, які надають послуги у «приватному житлі» особи, тобто використовуючи тлумачення нового закону, що свідчить про надання йому зворотної дії в часі. Розглядаючи зазначену справу, ЄСПЛ зазначив, що на дату прийняття закону лише один із 24 заявників отримав рішення про задоволення своїх позовних вимог щодо відшкодування. Більш того, лише декілька окремих рішень судів першої інстанції та одне рішення суду апеляційної інстанції визнавали, що колективне місце проживання для людей похилого віку можна розглядати як їхнє житло для цілей відповідної статті закону. Насамкінець ЄСПЛ визнав, що офіційна мета оспорюваного положення законодавства полягала у тому, щоб прояснити те, що введення зазначеної пільги у законодавстві мало на меті полегшення положення про допомогу по дому для людей похилого віку, які продовжують проживати у своїх домівках та попередити будь-які спори щодо тлумачення відповідного законодавчого положення. Дебати у парламенті протягом прийняття відповідного закону показали, що секція 14 не намагалася ані сприяти утвердженню більш вигідної позиції URSSAF під час провадження в суді, ані витлумачити текст на користь заявників. Метою законодавчого втручання було виправлення технічного дефекту, на який звернули увагу під час судового провадження, шляхом прояснення його змісту за допомогою вживання більш точних виразів у тексті відповідної статті, для того, щоб повернутися до мети цієї статті та підтвердити справжній намір законодавця – звільнити домашніх помічників від сплати соціальних внесків, для того, щоб дозволити особам продовжувати проживати незалежно у їх власних помешканнях. Будь-які інші установи, де літні люди могли проживати, не підпадали під дію відповідних законодавчих приписів. Згідно з цим, на думку ЄСПЛ, заявники не могли покладатися у провадженні на технічні недоліки законодавства без права законодавця мати змогу виправити такі недоліки, в інтересах справедливості правосуддя, визначивши умови такого законодавства та його межі. У зв'язку із цим дебати в Парламенті висвітлили той факт, що заявники хотіли обійти дух закону

та не могли поставитися із недовірою до можливості законодавця втрутитися заради прояснення умов для відшкодування спірних внесків. Врешті-решт ЄСПЛ визнав, що втручання законодавця було передбачуваним, зважаючи на публічно-правові інтереси, а тому не мало місця порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Загалом ЄСПЛ у своїй практиці визнавав «непереборним загальним інтересом», що виправдовує втручання законодавця у процес відправлення правосуддя шляхом прийняття нових законів, наприклад, захист навколишнього природного середовища¹²; необхідність регіонального планування¹³; публічний інтерес у проясненні положень податкового законодавства¹⁴ тощо.

Натомість фінансові потреби держави самі по собі не кваліфікуються як непереборні загальні інтереси у практиці ЄСПЛ. Так, у справі «*Azienda Agricola Silverfunghi S.A.S. and Others v. Italy*»¹⁵ порушувалося питання права сільськогосподарських компаній на зменшення розміру внесків із соціального забезпечення. Під час розгляду справи у суді законодавець ухвалив новий ретроспективний закон, який визначав, що їх пільги будуть застосовуватися альтернативно, а не кумулятивно. ЄСПЛ зазначив, що у цій справі була відсутня причина непереборного загального інтересу (compelling general interest reason), яка б переважала над небезпекою ретроспективного законодавства.

Перегляд справи за нововиявленими обставинами внаслідок прийняття нових нормативно-правових актів. Окремо слід згадати випадки, коли держава приймає певні нормативно-правові акти вже після провадження у справі, проте надалі намагається домогтися перегляду судового рішення у справі, яке набрало законної сили, на цій підставі. Так, у справі «*Pravednaya v. Russia*»¹⁶ та «*Bulgakova v. Russia*»¹⁷ остаточні судові рішення були переглянуті за нововиявленими обставинами у зв'язку із роз'ясненнями, виданими органами виконавчої влади. У зв'язку із зазначеним ЄСПЛ вказав, що процедура скасування остаточного судового рішення за нововиявленими обставинами передбачає, що наявні докази, які раніше не були об'єктивно доступними та які можуть привести до іншого результату судового розгляду. Особа, яка бажає скасування судового рішення, повинна доказати, що вона не мала можливості надати докази до закінчення судового розгляду і що такі докази мають значення для вирішення справи. Проте процедура перегляду рішень за нововиявленими обставинами не може бути предметом зловживань, як це мало місце у зазначених справах, де Управління пенсійного фонду, посиляючись на роз'яснення Міністерства праці та соціального розвитку, що містило протилежний варіант тлумачення спірного положення закону, на протигагу судовому рішенню, домоглося перегляду справи та скасування судового рішення з ретроактивним застосуванням зазначеного акта, що свідчить про порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. На думку ЄСПЛ, роз'яснення виконавчого органу влади, як і будь-який документ, виданий після судового розгляду, в якому міститься нове тлумачення законодавчих приписів, не може вважатися нововиявленою обставиною. Тим більше, що у цій справі зазначене роз'яснення фактично було надане органом, який був стороною у справі, зазначене роз'яснення фактично зводилося до протилежного судовому тлумачення норм відповідного положення законодавства, воно могло вплинути на практику правозастосування у майбутньому, однак не могло призвести до скасування остаточного судового рішення.

Висновки. Аналіз практики ЄСПЛ дає змогу зробити висновок, що проблема надання зворотної дії в часі нормативно-правовим актам під час провадження в цивільній справі має розглядатися в контексті права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, та основоположного принципу верховенства права. У цьому контексті ЄСПЛ звертає особливу увагу на порушення рівноправності сторін як однієї із гарантій п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що може мати місце у випадках: а) втручання законодавця у процес відправлення правосуддя шляхом прийняття нових законів, які мають зворотну силу, з метою вплинути на провадження, що вже розглядається у суді, окрім випадків наявності непереборного загального інтересу; б) перегляду судових рішень, що набрали законної сили, за нововиявленими обставинами у зв'язку із прийняттям нових нормативно-правових актів.

¹ Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e)

² *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, no. 14448/88, 27 October 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57850>

³ *Zielinski, Pradal, Gonzalez and Others v. France* [GC], no. 24846/94, 28 October 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58592>

⁴ *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*, no. 13427/87, 09 December 1994. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57913>

⁵ *Topal v. The Republic of Moldova*, no. 12257/06, 03 July 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-184586>

⁶ *Organisation nationale des syndicats d'infirmiers liberaux (ONSIL) v. France* (dec.), no. 39971/98, 29 August 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-22093>

⁷ *Preda and Dardari v. Italy* (dec.), no. 28160/95, 23 February 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-5628>

⁸ *SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais and Others v. France*, no. 12106/03, 21 June 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81225>

⁹ *Ducret v. France*, no. 40191/02, 12 June 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-80974>

¹⁰ *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, no. 62543/00, 27 April 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61731>

¹¹ *Hôpital local Saint-Pierre d'Oléron and Others v. France*, no. 18096/12, 08 November 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-187398>

¹² *Dimopolos v. Turkey*, no. 37776/05, 02 April 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-192065>

¹³ *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, no. 62543/00, 27 April 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61731>

¹⁴ *National and Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. UK*, no. 21319/93, 23 October 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58109>

¹⁵ *Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and Others v. Italy*, no. 48357/07, 24 June 2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-145000>

¹⁶ *Pravednaya v. Russia*, no. 69529/01, 18 November 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-67506>

¹⁷ *Bulgakova v. Russia*, 69524/01, 18 January 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-79105>

Резюме

Цувіна Т.А. Зворотня дія нормативно-правових актів у часі та право на справедливий судовий розгляд у цивільних справах в контексті принципу верховенства права.

У статті проводиться дослідження проблеми надання нормативно-правовим актам зворотної дії у часі крізь призму права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах, передбаченого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, та принципу верховенства права. Обґрунтовується, що зазначене питання розглядається ЄСПЛ крізь призму дотримання вимоги рівноправності сторін як елемента права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах, відповідно до чого порушення рівноправності сторін може мати місце у випадках: а) втручання законодавця у процес відправлення правосуддя шляхом прийняття нових законів, що мають зворотну силу, з метою вплинути на провадження, що вже розглядається у суді, окрім випадків наявності непереборного загального інтересу; б) перегляду судових рішень, що набрали законної сили, за нововиявленими обставинами у зв'язку із прийняття нових нормативно-правових актів.

Ключові слова: зворотня дія закону у часі, право на справедливий судовий розгляд, верховенство права, рівноправність сторін, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейський суд з прав людини.

Резюме

Цувіна Т.А. Обратное действие нормативно-правовых актов во времени и право на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам в контексте принципа верховенства права.

В статье проводится исследование проблемы предоставления нормативно-правовым актам обратной силы во времени через призму права на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам, предусмотренного п. 1 ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, и принципа верховенства права. Обосновывается, что данный вопрос рассматривается ЕСПЧ через призму соблюдения требования равноправия сторон как элемента права на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам, в соответствии с чем нарушение равноправия сторон может иметь место в случаях: а) вмешательства законодателя в процесс отправления правосудия путем принятия новых законов, которые имеют обратную силу, с целью повлиять на осуществление правосудия по делу, которое уже рассматривается в суде, кроме случаев наличия непреодолимого общего интереса; б) пересмотра судебных решений, вступивших в законную силу, по вновь открывшимся обстоятельствам в связи с принятием новых нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: обратное действие закона во времени, право на справедливое судебное разбирательство, верховенство права, равноправие сторон, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Европейский суд по правам человека.

Summary

Tetiana Tsuvina. The retrospective effect of the law and the right to a fair trial in civil cases in the context of the rule of law.

The article is devoted to the problem of the retroactive effect of the law in terms of the right to a fair trial in civil cases, provided in par. 1 of art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and the rule of law principle. Venice Commission in its Report on the Rule of Law determined that one of the prominent aspects of the rule of law is principle of legal certainty. The retroactivity of legislation goes against the principle of legal certainty, at least in criminal law, since legal subjects have to know the consequences of their behavior; but also in civil and administrative law to the extent it negatively affects rights and legal interests.

According to par. 1 art. 6 ECHR in determination of his civil rights and obligations everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. It is argued that this issue is being considered by the ECtHR in the light of compliance with the requirement of equality of arms as an element of the right to a fair trial in civil cases, according to which each party must be afforded a reasonable opportunity to present his case – including his evidence – under conditions that do not place him at a substantial disadvantage vis-à-vis his opponent.

Whereby violations of the equality of arms may take place, when there is: a) the intervention of the legislature by adopting new retrospective provisions in order to influence proceedings already pending before the court, other than on compelling grounds of the general interest – with the administration of justice designed to influence the judicial determination of a dispute; b) a review of court decisions that have entered into force on newly discovered circumstances because of the adoption of new regulations.

Key words: retrospective effect of law; the right to a fair trial; Rule of Law; equality of arms; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; European Court of Human Rights.